

21. YÜZYILDA KÜRT EDEBİYATININ GELİŞİMİ VE DÖNÜŞÜMÜ ÜZERİNE

Dawid Yeşilmen¹

Giriş

Kentleşme, kurumsallaşma, basım ve dağıtım olanaklarının artması, yayımcıların ve Kürt kitapevlerinin çoğalması, paralel olarak okur sayısındaki artış gibi toplumsal dönüşümler ve elbette Kürtçe yayınları da etkileyen siyasi değişimler, Kürtçe edebiyatın 21. yüzyılda niceliksel ve niteliksel gelişiminde etkili olan bazı faktörlerdir. Bu gelişmelerin bir sonucu olarak kitap sayısının artması ve birçok şehirde gönüllü okuma kulüplerinin oluşturulması² Kürt edebiyatının - özellikle de romanların- okunması ve tartışılması konusunda canlı bir aktivizmi beraberinde getirdi. Özlem Belçim Galip'in deyimıyla, "bu rakamlar, yirmi birinci yüzyılın ilk on yılının, Kürt edebiyatı, özellikle de Kürt romancılığı, için bir nevi altın çağ olduğunu göstermektedir."³ Kuşkusuz, Diyarbakır'da yayınlanan *W*⁴ ve *Çirûsk*⁵ gibi istikrarlı ve içerik açısından başarılı dergilerin varlığı, bazı devlet üniversitelerinde ve belediyeler tarafından desteklenen kültür merkezlerinde, Kürt enstitü ve derneklerinde Kürt dili ve edebiyatı üzerine çalışmaların artması, ortakullarda seçmeli Kürtçe dersleri ve çeşitli televizyon kanallarında Kürtçe yayın yapılması Kürtçenin edebi gelişiminin önünü açmıştır. Bu gelişmeler bir araya gelerek Kürtçenin "tehlikeli, yalın ve ev içinde konuşulan dil" imajını dönüştürmüş ve toplumsal alandaki kullanımına dair sosyal travmaların iyileşmesinin

¹ Dawid Yeşilmen, Duisburg-Essen Üniversitesi, Doktora Öğrencisi.

² 2010 yılından itibaren 20'den fazla şehirde yüzlerce okuyucu tarafından gönüllülük esasına dayalı, kurumsal olmayan okuma grupları oluşturulmuştur. Bu okuma grupları hakkında daha fazla bilgi için bkz. İlyas Suvağcı, "Lêkolînek li ser Komên Xwendinê yên Kurdî," *The Journal of Mesopotamian Studies* 2021, vol. 6, no. 1, p. 61-79.

³ Özlem Belçim Galip, *Imagining Kurdistan: Identity Culture and Society*, London: I. B. Tauris, s. 79.

⁴ *W* muhtemelen hem *wêje* (edebiyat) kelimesinin ilk harfini hem de *welat* (ülke) kelimesinin ilk harfini temsil etmektedir. Diyarbakır'da yayımlanan ilk edebiyat dergisidir. İlk sayısı Eylül/Ekim 2004'te, son sayısı ise Temmuz-Ağustos-Eylül 2016'da yayımlanmıştır. Toplam 53 sayısı bulunmaktadır.

⁵ Türkçe'de "kıvılcım" anlamına gelen bu derginin editörlüğünü tanımış şair, elestirmen ve romancı Rênas Jiyan yapıyordu. Edebiyat ve düşünce dünyasında oldukça etkili bir dergiydi. Derginin ilk sayısı Eylül 2007'de, otuzuncu ve son sayısı ise Mayıs 2017'de yayımlandı.

önünü açmıştır. 1990'larda Kürtçe bir metin yayınlamak yıllarca hapis yatmakla sonuçlanabilirken 2010'larda Kürtçe öğretmenleri, çevirmenleri ve yayıncıları için yeni finansal olanaklar dahi ortaya çıkarmıştır. Bunun dışında teknoloji alanındaki gelişmeler ve sosyal medyanın ürettiği olanakların Kürt entelektüellerinin dünyanın farklı yerlerinde dahi yaşasalar, bir araya gelmelerine ve entelektüel alışverişte bulunmaları 21. yüzyılın ilk çeyreğinde artık ayakları yere basan ve kendi anavatanında üretilen bir edebiyattan bahsedebiliriz.

Kürt Edebiyatında Çok Merkezlilik ve Etkileri

Yukarıda sayılan faktör ve gelişmelere rağmen Kürt edebiyatı henüz bütünlüklü bir edebiyat olarak ortaya çıkmadı, ancak 21. yüzyılın ikinci on yılında Kürtçe edebiyat yayıncılığında çok merkezliliğin yanı sıra yaratım özerkliğinden de söz etmek artık mümkün. Sınırları iç içe geçmiş özerk edebiyatlardan bahsedilirken dilsel ve dinsel özerkliklerin yanı sıra coğrafi sınırlardan kaynaklanan sınır ötesi özerklikten de söz etmek gerekir. Kürtlerin farklı ülkelerdeki farklı siyasi statüleri nedeniyle, Clémence Scalbert Yücel'in ana hatlarını çizdiği bu edebi özerklikler henüz "heteronomi" ya da "eşdeğer özerklik" düzeyinde değildir.⁶

Örneğin, son on yılda Kürt edebiyatında coğrafi ve entelektüel olarak yaşanan sınır ötesi etkileşim, yukarıda bahsedilen sınırların aşılması ve özerkliklerin iç içe geçmesine olanak vermiştir. Bu iç içe geçmiş özerklikler, özellikle edebi metinlerin yayınlanması ve dağıtılması ile ortaya çıkıyor. Bölgeler arası ya da lehçeler arası geçişler çok daha geçirgen hale gelip, lehçeler birbirine yakınlaşmıştır. Özellikle, zaten birbirine benzeyen Kurmançî ve Soranî lehçeleri arasındaki sınırlar edebi alışverişler nedeniyle giderek bulanıklaşmaya başlamıştır. Her iki lehçe de yayım ve standartlaşma konusunda oldukça gelişmiş lehçeler olmaları ve zaten bilimsel dilden birçok kelimeyi birbirleriyle paylaşmaları, bu geçirgen sınırları daha da silikleştirmiştir. Buna verilecek açık örneklerden birisi de İstanbul'daki Avesta Yayınevi'nin öncülüğünde Bextiyar Elî, Ferhad Pîrbal, Eta Nehayî ve Şêzrad Hesên gibi birçok Soranî romanını ve öykü derlemesini Kurmançî'ye çevirmesi veya uyarlamasıdır.⁷ Diğer bazı yayınevlerinin de Soranî edebiyatını Kurmançî'ye çevirmeye başlamasıyla bunu düzinelerce başka yazar takip etti.

⁶ Clémence Scalbert Yücel, "Emergence and equivocal autonomization of a Kurdish literary field in Turkey," *Nationalities Papers*, vol. 40, no. 3, May 2012, p. 358.

⁷ *Wêje û Rexne* (3) ve *PopKurd* (1) dergileri için Kürtçe roman okurlarıyla yapılan iki ankette, katılımcıların çoğu, Nobel Edebiyat Ödülü'nün bir Kürt yazara verilmesi durumunda, bu yazarın Bextiyar Elî olması gerektiği konusunda hemfikir idi. Bextiyar Elî, romanları Türkiye Kürdistanı'nda 2. baskı yapan az sayıdaki romancıdan biri. Aynı zamanda, özellikle İKBY'de, Kürtçe-Kurmançî dilinde yazılmış birçok roman Kürtçe-Soranî diline uyarlanmıştır. Mehmed Uzun, Helim Yusiv ve Jan Dost gibi yazarlar önemli örneklerdir.

Dini ve coğrafi sınırların iç içe geçtiği bir başka örnek de özellikle Diyarbakır'da Lîs Yayinevi'nin öncülüğünde Sovyet döneminde Erivan'da Kiril alfabe-siyle basılan Kürt-Êzidi edebiyatına özel bir ilginin duyulmasıdır. Birçok roman ve diğer bazı önemli metinler latinize edilerek yeniden basıldı.⁸ Devam eden bu edebi projeler, Kürtlerin sınır ötesi ilişkilerini güçlendirmeye ve Kürtleri kolektif bir hafızanın etrafında bir araya getirmeye katkıda bulunuyorlar. Bugün, Kürt sözlü kültürüne veya kahramanlık destanlarına dayanan düzinelerce Kürt romanı ve kısa öyküsünün⁹ yanı sıra bir cezaevi edebiyatı¹⁰ geleneğini de görebiliyoruz. Birincisinin temel amacının resmi devlet söylemine karşı bir tarih anlatısı sunması iken ikincisinin ideolojik bir anlatım biçimi kullanarak direniş edebiyatı perspektifi üzerinden bir edebi anlatı sunması önemlidir. Bu gelenekler 1990'lar-da ve 2000'lerin başında ya susturuluyordu ya da Türkçe üzerinden varlık gösterebiliyordu. Bugün ise bu eserler çoğunlukla Kürtçe yayınlanıyor ve siyasi hafıza temalarını daha estetik bir yaklaşımla sergileyebiliyorlar. Bu birkaç yayinevini belirli konular ile sınıflandırmam bu yayinevlerinin çalışma alanlarını daralttığı sanılmasın. Tam tersine Kürtçe üretim yapan yayinevleri oldukça geniş bir yayım politikası ile okurun karşısına çıkan yayinevleridir. Bu farklı edebi geleneklerin buluşması üzerinden bugün artık sınır aşırı çok sesli bir Kürtçe edebiyattan bahsetmek yanlış olmaz.

⁸ 1935'ten bu yana en az 12 yazarın 34 romanı yayımlandı. Erebe Şemo (6 roman), Eliyê Evdilrehman (4 roman), Heciye Cindî (1 roman), Mîroyê Esed (1 roman), Seîde İbo (1 roman), Xemgînê Temê (1 roman), Wezîrê Eşo (8 roman), Egîdê Xudo (1 roman), Ahmedê Hepo (2 roman), Eskerê Boyik (3), Ezizê Gerdenzerî (3), Tosinê Reşid (3), Xelîlê Çaçan (1). Bunlar çoğunlukla propaganda romanları olarak tanımlansa da onları basitçe bir ideolojiye bağlayamayız ve monoton olarak göremeyiz. Tüm romancıların kendi özerk sesleri ve konuları vardır. Bu romanların çok boyutlu dünyaları vardır ve toplumu farklı yönlerden gösterirler. Ayrıca Yezidilerin kolektif hafızası, kültürü ve geleneğine de önemli bir yer veriliyor. Yine de kahramanları ya da yoldaşları olan didaktik romanlar ağırlıktadır. Nasıl yaşadılarsa öyle yazmışlar ve gündelik hayatın dilini ön planda tutarak yazdıklarını yaşamışlardır. Sert bir sansürle, özellikle Stalin döneminde, tecrit edildiklerini de unutmamalıyız. 1970'lere kadar kimsenin bu metinlerin varlıkları hakkında somut bir fikri yoktu ve hala edebi üretimlerinin sadece küçük bir kısmını biliyoruz. İlk Kürtçe roman olarak anılan Şivanê Kurd (Şivanê Kurmanca, Erebe Şemo) 1977 yılında Koral Yayınları tarafından basıldı. Daha fazla okuma için Betül Çoban'ın çalışmasına bakılabilir. "Lehengên Erênî û Şoreşger di Romanên Kurdî yê Sovyeta Berê de," *Wêje û Rexne*, Vol. 9-10, 2017.

⁹ Mehmed Uzun, Ronî War, Edip Polat ve Eyub Kıran. Daha detaylı bilgi için, bkz. Ramazan Alan, *Folklor û Roman*, İstanbul: Peywend, 2013.

¹⁰ Diyarbakır'da çalışmalarını devam eden J&J Yayinevi, Aram Yayinevi ve Aryen Yayinevi başta roman olmak üzere cezaevi yazını için önemli bir alan sağlıyorlar. Kendisi de 12 yıl cezaevinde kalmış olan J&J yayinevi sahibi Azad Zal, cezaevi edebiyatını edebiyatın en zengin ve en gelişmiş alanı olarak nitelendiriyor. Bu yazarlar hayatlarında savaş, direniş, bağlılık, aşk, ihanet, ölüm, dostluk, yoldaşlık gibi birçok farklı durumu yaşadıkları için hayatları edebi bir hazine. Kendisi de bu yazını 'tanıklık edebiyatı' olarak adlandırıyor ve yaşatmak istiyor. Davut Yeşilmen, Azad Zal ile röportaj, 24.04.2018.

Kürtçe edebiyatın günümüzde oluşan bir diğer özelliği ise çok merkezliliğidir. Diyarbakır güçlü ve zengin bir Kürtçe edebiyat merkezi olarak Stockholm ve İstanbul'a katılırken, Ortadoğu'da, özellikle Suriye ve Irak'ta yaşanan siyasi değişimler Hewlêr, Süleymaniye, Duhok, Qamişlo ve Mahabad gibi yerlerin Türkiye Kürdistanı'ndaki (Bakûr) Kürt edebiyatını etkileyen siyasi merkezler olmalarının yanında edebi merkezler olarak da ortaya çıkmalarına neden oldular. Ayrıca, Özlem Belçim Galip'in de belirttiği gibi, diasporadaki Kürt yazarların birçoğunun eserlerini Türkiye Kürdistanı'nda yayınlamayı tercih etme oranlarında çarpıcı bir artış görülmesi de bir başka örnek olabilir.¹¹ Bu açıdan bakıldığında artık Kürt edebiyatından bahsedilirken çok merkezli bir edebiyattan söz etmek gerekir. Bu şehirlerde düzenlenen kitap fuarları, önemli yayıncıların bir araya gelmesine ve kültürel etkinlikler, paneller, tartışmalar gerçekleşmesine katkı sağlıyor. Sonuncusu Mayıs 2022'de Qamişlo'da düzenlenen fuara Diyarbakır ve Hewlêr'den yazarların katılması bu geçişin bir diğer göstergesidir.¹²

Tüm bu kültürel geçişler Kürtler arasında homojen bir Kürt edebiyatı olduğu yönünde güçlü bir intiba yaratsa da gerçeğin bundan uzak olduğu fikri de savunulabilir. Kürdistan'ın farklı parçalarındaki edebi faaliyetler arasında organik bir ilişki olmamasının, Kürtlerin politik birliğinin olmaması, değişen yoğunluklarda savaşların olması, süreksiz bir Kürt edebiyatına da yol açıyor. Buradaki asıl soru böylesine parçalı bir edebiyata 'ortak edebiyat' denilip denilemeyeceği¹³ ve nasıl isimlendirileceğidir.

Bir Kürt Edebiyatı Tanımına Doğru

Hashem Ahmadzadeh, Kürtçenin dilsel ve kurumsal sınır sorunlarına odaklanarak "Kürt edebiyatı nedir?" sorusuna cevap arayarak tanımlama sorunlarını ön plana almaktadır. Lakin pratik nedenlerden dolayı yaptığı öneri: "Kürdistan edebiyatı, sorunlu sonuçlarına rağmen, özel lehçelerine ve coğrafi kökenlerine bakılmaksızın Kürt dilinde yazılmış tüm edebi metinleri kapsar."¹⁴ Oldukça yüzeysel bir tanımlama gibi görünen bu iddia, aslında pratikte oldukça müphem kalıyor. Yaklaşık yirmi yıl önce yapılan bu çalışmanın üzerinden çok zaman geçmesinin yanında, artık Kürdistan'da eski Kürdistan değildir. Suriye Kürdistanı'nın

¹¹ Galip, *Imagining Kurdistan*, 79.

¹² <https://www.hawarnews.com/tr/haber/qamislodaki-kurtce-kitap-fuari-sona-erdi-h55270.html> (10.02.2023)

¹³ Hashem Ahmadzadeh, *Nation and Novel: A Study and Kurdish Narrative Discourse*, Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, 2003, p. 128-135.

¹⁴ Ahmadzadeh, *Nation and Novel*, 135.

(Rojava) özerk bir yönetime sahip olması, Türkiye Kürdistanı'nda Kürtlerin kurumsal bir tecrübe edinmeleri, çoğulcu bir perspektife sahip olmaları, edebi tanımlamaları da değiştirmiştir. Bu konuda görüş bildiren bir diğer akademisyen olan Clémence Scalbert Yücel ise Kürt edebiyatını anlatırken veya tanımlarken edebiyat algısından bahsediyor.¹⁵ Aynı zamanda, dilsel ve diyalektik sınırlarını aşan bir edebiyattan söz ediyor. Bu düşünce, sınır ötesi edebi karşılaşmalarının yoğunluğunun bir sonucu olsa gerek. Aynı zamanda son yıllarda yayınlanan edebiyat antolojileri de bu edebi merkezlerin ve farklı lehçelerin birleşimini veya bir aradalığını vurguluyorlar. Ayrıca edebiyat alanındaki yazarlar ve editörler bu 'ortak edebiyata' şekil veriyorlar. Tüm farklı Kürtçe lehçelerinin antolojilere dahil edilmesi, 'Kürdistan edebiyatı' ya da 'Wêjeya Kurdan' (Kürtlerin Edebiyatı) olarak adlandırılan bu oldukça sembolik birleşik alanı inşa etmenin araçlarından biridir.¹⁶

Kürdistan edebiyatı, bir tabir olarak, isimlendirme sorununu çözebilir ama aynı zamanda başka sorulara da kapı açar. Politik bir egemenlikten yoksun olmasından dolayı sınırlarının muğlak olması ve özellikle Türkiye Kürdistanı'nda Türkçe yazımının yoğun olması ve Türkçe'nin hegemonik ve kolonyal etkisi bu edebiyata nasıl entegre edilecek? Bir süre sonra Kürtçe yazmanın önemini azaltmasına sebebiyet verebilir mi acaba? Ayrıca özellikle Mardin'de üretilen Süryani edebiyatı nasıl konumlandıracağız bu tanımın içine? Bu sorulara karşı, Joyce Blau'nun deyimi ile cevap verirsek eğer; Kürt edebiyatı, Kürtçe yazılmış olmasıyla tanımlanır.¹⁷ Kürtçe kullanılan 'Wêjeya Kurdî' tanımlamasının da aslında işaret ettiği temel kriter de budur: yani 'Kürtçe edebiyat'. Bu durumda farklı lehçelerin bir arada üretime devam ettiği ve doğal bir yakınlaşmanın olabileceği, sonuç itibarı ile çok lehçeli bir topluluk tasavvuruna hizmet edecek bir tanımlama Kürt edebiyatının tanımlaması sorununu büyük oranda çözer. Zira Kürtler çok dinli ve coğrafyası parçalı bir topluluk olduklarından, bütün Kürtleri bir arada tutan ve Kürt milliyetçiliğinin en önemli harcı olan dilin bu kadar ön plana çıkarılması Kürt'leri bir ulus olarak sömürgecilerinden ayırıyor. Ayrıca Kürtçenin uzun süreli yasaklanması sonucu mağduriyetin getirdiği duygusal bağlılıkta bu tanımlamayı ön plana çıkarıyor. Çünkü yazarların büyük çoğunluğu, Türkiye Kürdistanı'nda üretim yapım ise neredeyse tamamı için Kürtçe yazmak her zaman bir tercih olmuştur.

¹⁵ Aynı zamanda Ahmedzadeh de benzer bir tanım ortaya koymaktadır. Ahmedzadeh, *Nation and Novel*, s. 135.

¹⁶ Clémence Scalbert Yücel, "Languages and the Definition of Literature: The Blurred Borders of Kurdish Literature in Contemporary Turkey," *Middle Eastern Literatures*, vol. 14, no. 2, 2011, p. 176.

¹⁷ Yücel, "Languages and the Definition of Literature," p. 173.

Kürtçe edebiyat, sadece uyarlamalar, latinizeleştirme faaliyetleri ya da yazarlar arasındaki ilişkiler yoluyla değil, aynı zamanda eserlerdeki olay örgüsü ve kahramanlar açısından da gücünü siyasi direnişten ve tarihsel tahayyüllerden alan bir edebiyat olduğu için sınır-aşırı bir edebiyattır. Özellikle 2000'lerden sonra Avrupa'daki, özellikle Stockholm gibi diaspora komünlerinden ayrılmış bir edebiyatın yazarı olarak Kürt yazarların toplumsal nesnelcilikten bireysel öznelciliğe ya da kendi iradesine ve özgürlüğüne sahip bireylere dönüşmesine sebebiyet verir. Buda Kürtçe yazmak için artık bir gruba ya da merkeze ihtiyaç olmadığı anlamına geliyor. İlk adımlarından itibaren, Kürt yazarların genel özelliği siyasi angajmana girmek iken birçok Kürt yazar Kürtçe yazdıklarını resmi anlatıya bir tepki olarak savundu.¹⁸ Bu bileşen konumunun yanı sıra, Kürt edebiyatı artık yazarlarının öznellediğini ve estetik yaratımın da ön plana çıkmasına izin verdiğini görüyor. Clémence Scalbert Yücel'in de belirttiği gibi, edebi bağımsızlık arayışı, ulusun varlığını kanıtlama arzusunun yanı sıra edebi yayıncılığı siyasi dünyanın ağırlığından özerkleştirme arzusunun da bir kanıtıdır.¹⁹ Yani temel olarak yazarlar artık Kürtlerin kültürel varlığını ispat etmek için Kürtçe yazan, edebi üretimde bulunan ideolojik bir figürden çok daha fazlasını yapıyorlar. Her ne kadar birey olarak bir yazardan bahsedilecekse ve yapılan üretimin estetik açıdan anlamının oldukça yüksek olduğunu belirtsem de, olay örgüsü olarak Kürtlerin bireysel direnişinin yanında toplumsal direnişlerinin de ön planda olduğu görülür. Bu açıdan dekolonyal bir yapıyı adres gösteren Kürtçe edebiyat, Kürtler arası sinir aşırı ilişkileri anormalleştiren, Kürdistan'ın parçalılığının getirdiği travmatik dönüşümleri oldukça vurgular.

Örneğin Irak, Suriye ya da İran Kürdistanı'ndan gelen bir Kürt asla öteki değildir bu edebi anlatımlarda. Sadece edebi metinlerin içeriği açısından değil, aynı zamanda örgütsel ve kurumsal açıdan da önemli sınır ötesi faaliyetler olmuştur. Özellikle 2015 yılına kadar, Clémence Scalbert Yücel'in de vurguladığı gibi, Türkiye ve Irak Kürdistanı'ndan Kürtler arasında sıcak ve dostane bir atmosfer vardı:

Irak Kürdistanı'ndaki edebiyat etkinliklerine Türkiye'den giderek artan sayıda Kürt yazar, yayıncı ve kitapçı katılıyor. Günümüzde birçok Kürt yazar ya da yayıncı Diyarbakır ya da İstanbul'dan Erbil'e ya da Duhok'a düzenli olarak seyahat ediyor. Bu yolculuklar, bir ülkeden diğerine çeviri veya yayın gibi diğer faaliyetleri teşvik etmek için kullanılacak bağlar yaratıyor. Aynı zamanda, seyahat kolaylaştıkça, Türkiye'deki Kürt yanlısı belediyeler tarafından düzenlenen kültür ve edebiyat festivalleri de Kürdistan'ın diğer bölgelerinden yazarları davet etmek için fırsatlar yaratıyor.²⁰

¹⁸ Clémence Scalbert Yücel, *Kürt Edebiyatının Anatomisi*, çev. Yeliz Der Garabedian, İstanbul: Ayrıntı, 2018, s. 173-4.

¹⁹ A.g.e., s. 240.

²⁰ A.g.e., s., 177.

Okur, bir edebi metinde çoğu zaman Kürdistan'ın farklı bölgelerinden gelen ve Kürtlerin birliğini simgeleyen dört karakterle karşılaşabilir. Özlem Belçim Galip, doktora tezinde bu bağlamda oldukça önemli bir örnek veriyor:

Örneğin, Irak Kürdistanı'ndan Sidqî Hirorî, üç romanında da Türkiye ve İran Kürdistanı'ndaki siyasi veya kültürel olaylara atıfta bulunur. Benzer şekilde, Suriye Kürdistanı'ndan olan Helîm Yûsiv de romanlarında Türkiye Kürdistanı'na atıfta bulunarak Türkiye Kürdistanı'ndaki Kürt meselesini kendi bölgesindeki Kürt meselesinden ayrı tutmaya çalışmaktadır. Dolayısıyla, Kürt romancıların sadece kendi bölgelerindeki Kürt sorunlarına odaklanmadıkları, bunları diğer bölgelerdeki sorunlarla birleştirdikleri görülmektedir.²¹

Buna verilecek bir başka örnek de Fawaz Husên'in *Barê Şevê* romanıdır.²² Romanında kaçak yollarla Paris'e ulaşmaya çalışan dört Kürde odaklanır. Her biri Kürdistan'ın farklı bir parçasından olan bu karakterlerin kaderleri trajik bir şekilde birbirine benzerdir. Ulusal bir alegori gibi görünen bu anlatıların vardığı nokta bu sınır-aşırı ilişkilerin edebiyattaki güçlü temsilidir. Kürt edebiyatı açısından ulusal edebiyatta giderek güçlenen bir bağ ve olumlu bir atmosfer olsa da yukarıda da belirtildiği gibi bunu homojen, ulusal ya da ortak bir edebiyat olarak tanımlamak zor olsa da bir girişim ve temenni olarak görmek gerekir.

Son yıllarda ortaya çıkan bir başka önemli değişiklik de daha önce Türkçe yazan bazı tanınmış yazarların ya tamamıyla Kürtçe yazmaya başlamaları ya da iki dilli olarak yazmalarıdır.²³ Özellikle 2010'lardan sonra hem niteliksel hem de niceliksel bir gelişme gösteren Kürtçe edebiyatın durumunu Remezan Alan şöyle betimler:

Sanki karanlık zamanlardan intikam alırcasına, inatla parlıyor bu gelişme. Çünkü içinde her türden insanın ışığı var: Şairin, öykücünün, gazetecinin, siyasetçinin, gencin, yaşlının, çalışkanın, tembelin, yazarın, memurun... Birileri daha önce Türkçe yazmış olsa da bugün bu gökyüzünde kendi yıldızlarına sahip olmak istiyorlar. İnsanlar metinlerin gelişmesiyle yetmiş sekiz yıldır bastırılmış suyun aniden açıldığını ve yoluna barajlar kurmuş her şeyi tamamen yok ettiğini düşünüyor.²⁴

Çağdaş Kürt Edebi Anlatılarında Bağlamsal Dönüşümler

Yukarıda sınır-aşırılığından, kimliğini arayış çabası içinde olan, direniş ve karşı-tarih özellikleri çerçevesinde bir edebi gelenek oluşturma çabası içinde olan

²¹ Özlem Galip, "Kurdistan: A Land of Longing and Struggle Analysis of 'Home-land' and 'Identity' in the Kurdish Novelistic Discourse from Turkish Kurdistan to its Diaspora (1984-2010)," Doktora Tezi, Exeter Üniversitesi, 2012, s. 10.

²² Fawaz Hüsên, *Barê Şevê*, İstanbul: Avesta, 2012.

²³ Şener Özmen, İlhami Sidar, Selim Temo ve Suzan Samancı bilinen önemli örneklerdir.

²⁴ Remezan Alan, *Li Dor Texeyyulên Berê Rêçên Îroyîn*, İstanbul: Peywend, 2013, s. 13.

Kürtçe edebiyatından bahsederken son olarak 2000 sonrası oluşan Kürtçe edebiyatın temel özelliklerine de kısaca değinmek gerekir. Sürekli kriminalizasyon baskısı altında olan ve bir direniş biçimi olarak var olan bir edebiyat için yazar ve metin sayısının çokluğu önemlidir. Fakat sayıların yanı sıra, yazarların bu kurmaca dünyada canlandırdıkları olay örgüsü ve karakterler de çok önemlidir. Bu açıdan Kürtçe edebi anlatıların ele aldıkları temalar ve anlattıkları hikâyeler açısından incelendiğinde, son yüzyılda yaşanan toplumsal trajediler ve (oto)biyografik malzemelerden yararlanmanın yanında, sözlü edebiyatın anlatı biçimlerinin de edebi anlatılarda önemli bir imkân yarattığı görülür. Okur, bu anlatılarla olaylara çokselsellik, metinler-arasılık, kolaj, okur merkezlilik ve üst-kurmaca gibi perspektiflerden bakmayı sıklıkla tecrübe eder. Kürt yazarların sürekli bir yenilik arayışı içinde olduklarını ve Kürt edebiyatının ifade sınırlarını genişletmeye çalıştıklarını belirtmek gerekir. Kürtlerin yüzyılı aşkın bir süredir içinde buldukları siyasi durum nedeniyle, edebiyatın da mevcut toplumsal ve dilsel sınırların ötesine geçme, bireyin savaş, sürgün, ölüm ve yabancılaşma içindeki acı ve mücadelesinin metinlerde estetik bir şekilde ifade edilmesini sağlama amacı vardır.

Kürtçe kurmacanın teknik ve estetik yönlerinin yanı sıra, tematik bir sınıflandırma yaparsak, 2000'ler sonrası Kürtçe kurmacanın birkaç farklı dalı bulunmaktadır. Bunlardan biri, ilk olarak 1935-1990 yılları arasında yukarıda da bahsedildiği gibi, yayımlanan Kürt-Ezidi edebiyatının yeniden yayımlanmasıdır. Bu romanların yeniden yayımlanmasının temel nedeni, onları sömürgeleştirilmemiş bir Kürt alanına ait sözlü Kürt geleneğinin kaynakları olarak görmektir. Bu roman ve öykülerin çoğu Bolşevik ideolojinin egemenliği altında yazılmış olsa da "Yezidi hümanizmi" duygusu oldukça ön plandadır. Bu dönemin günümüz Kürt edebiyatı üzerindeki etkisi, seküler, çok dinli ve çok etnikli bir edebiyatın ortaya çıkmasının önünü açmasıdır. Günümüz edebiyatı da bağlamsal olarak bunu yansıtmaktadır.

Kürtçe kurmaca metinlerin bir başka teması da Kürt sözlü kültürüne ve Kürt-Ezidi romanlarıyla bazı ortak noktaları olan destanlara dayanır. Kürt kültürel hafızasına dayanan, ulusal kahramanlık anlatılarına odaklanan bu metinler, tarihi yeniden okumak ve öğretmek için tarihi figürlerin savaş, trajedi ve yenilgiler üzerinden ele alındığı metinlerdir. Bu anlatı biçimi, karşı-tarihyazımı üzerine yazılanlarla bağlantılıdır. Çünkü devletsiz bir ulus olan Kürtler için bu metinler, tarih hakkında alternatif bir yazma biçimi olarak büyük önem kazanıyor ve metinler ulusal kimliğin yeniden inşası için geniş fırsatlar sunuyor. Bu kitapların çoğu Kürt isyanlarına, savaşlarına ve soykırımlarına odaklanıyor ve didaktik bir arka plana sahipler. Kürt birliği ve iç ihanetler de yine romanların temel konuları arasında yer almaktadır. Okuyuculardan aynı hataların tekrarlamamaları için Kürt

tarihinden ders almaları beklenmektedir. Bu romanları yarı-kurgusal, yarı-belgesel ve yarı-tarihsel metinler olarak okuyabiliriz. Kürt toplumunun yakın tarihi ve güncel yaşamı, çağdaş Kürt kurmacasında belki de en yaygın temadır. 1980 askeri darbesi, 1990'lardaki savaş, göç ve kent yaşamı, yabancılaşma ve toplumsal değişimler, iç sürgün, bireysel çatışmalar, asimilasyona ve Türk devletinin sömürgeci politikalarına karşı direniş, yeni neslin feodal ve geleneksel güçlere karşı mücadelesi gibi bireysel yaşam öyküleri ön plandadır.

İlginçtir ki, bu roman ve öyküler çoğunlukla 1980'ler ve 1990'larda çocuk olan eğitimli yeni nesil genç yazarlardan gelmektedir. Bu yeni neslin en önemli özelliklerinden biri aktif siyaset dünyasından gelmemeleri fakat 1990ların şiddetine bizzat şahit olmalarıdır. Bu yeni nesil yazarların hem estetik hem de tematik olarak bir yenilik arayışı içinde oldukları da hissedilmektedir. Anlatılar, toplumsal değişimle ilgili tanıklıklar üzerine inşa ediliyor ve anlatının nasıl kullanıldığına dair yeni bakış açıları keşfediliyor. Bu genç yazarların hemen hepsi Türkiye Kürdistanı'nda yaşıyor ya da Türkiye Kürdistanı ile güçlü bir bağları var: Şener Özmen, Ciwanmerd Kulek, İbrahim Seydo Aydoğan, Mehmet Dicle, İrfan Amîda, Yağob Tilermenî, Bawer Rûken ve Lokman Ayebe çağdaş Kürt edebiyatının dikkat çekici isimlerinden sadece birkaçıdır.

Sonuç

21. yüzyılda Kürt edebiyatının kendini koruma ve ispatlama reflekslerinin yok olduğu, bunun yerine ulus-aşırı ve sınır-aşırı bir düzleme taşınan fikri ve formel tartışmaların görünürlük kazandığı fark edilmektedir. Kürtçe eserlerin dünya dillerine çevrilmesi, dünya dillerinden Kürtçe'ye çevirilerin olması bunun ilk göstergelerindedir. Ayrıca Kürtler arası sınırların en azından edebiyat üzerinden çok muğlaklaştığı artık bilinen bir gerçek. Dilsel değişimlerin yanı sıra, yapısal ve bağlamsal unsurlarda Kürt edebiyatında yeni bir kurmaca söylemi tanımlıyor. Yeraltında yaşayan, başarısız, depresif, bireysel ya da toplumsal travmaları olan kahramanların yanı sıra kendini arayan, yeniden tanımlayan bir edebi söylemden bahsedebiliriz. Fakat halen de bu bireyselleşmeyi siyasi ve toplumsal hafızadan, direniş ve sömürsüzleştirme isteğinden ayırmak güçtür. Bunu da Kürtlerin özgürlük hasreti ve parçalılık hissinden ayırıştırıramayız. Bireysel hikâyelerin toplumsal felaketlerin büyük resim içinde anlatılması, çağdaş Kürt edebiyatının temel özelliklerinden biridir. Bu durum, muhtemelen bireysel hafızayı kolektif hafızaya eklememenin önemli bir yolu olmaya devam edecektir.

